ELENA DRAGOŞ

NOTE ASUPRA ENUNȚULUI CA UNITATE COMUNICATIVĂ

0. Este de netăgăduit că GALR 2005 reprezintă o aducere la zi a informației gramaticale şi semiotice (pragmatice) privitoare la limba română, într-o configurație structuralistă şi funcțională. Noutatea absolută o reprezintă volumul al II-lea, *Enunțul*, care marchează acea cotitură ce ține de mobilizarea virtualităților sistemului (limba) în vederea comunicării (vorbirea), rațiunea de a fi a oricărei limbi.

Enunțul este discutat şi în primul volum (p. 17-35): *Enunțul şi unitățile sistemului* (p. 17-19), apoi *Enunțul, unitate sintactică* (p. 19-23), *Enunțul cu un unic centru verbal* (p. 23-24), *Enunțul cu mai multe verbe la mod personal* (p. 24-26), *Enunțul ca structură ierarhică* (p. 26-32), *Grupul semantico-sintactic, unitate a comunicării* (p. 33-35) şi, în final, *Dubla organizare (sintactică şi semantică) a enunțului* (p. 35). În volumul al II-lea, se reiau doar două probleme, şi anume *Enunțul – unitate comunicativă* (p. 13—14) şi *Enunțul – unitate sintactică* (p. 14-16).

1. Mai întâi, semnalăm o disproporție între capitolele celor două volume, în sensul că, deşi volumul al II-lea se intitulează *Enunțul*, i se afectează termenului, cu cele două capitole, doar patru pagini, spre deosebire de primul volum care dispune de optsprezece pagini. De aceea ne vom referi mai ales la acest volum întâi, urmând să constatăm că, în volumul al II-lea, se reiau concentrat aspectele din primul volum.

1.1. Firesc, se impune o comparație între cele două capitole având ca subiect *enunțul*, mai cu seamă că sunt semnate de autoare diferite (Valeria Guțu Romalo şi Ileana Vântu). Din punct de vedere teoretic, capitolele nu sunt divergente: ambele estimează calitatea enunțului ca unitatea de bază a comunicării. Tot ca unitate comunicativă,

> „*enunțul se caracterizează prin referențialitate*, prin corelare pragmatică a unei secvențe fonice cu o informație referitoare la un «fapt», «eveniment» (al realității), *informație care constituie obiectul actului de comunicare* [subl. a.].” (GALR 2005, vol. II, p. 13)

şi care

> „reprezintă lingvistic un *referent complex*, la configurarea căruia participă, prin introducerea informației specifice, diversele sale componente lexicale (care evocă obiecte, acțiuni, calități etc., aparținând clasei pe care unitatea respectivă o reprezintă în sistemul limbii date).” (GALR 2005, vol. I, p. 17).

DACOROMANIA, serie nouă, XV, 2010, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 11–17

Observaţia noastră se referă tocmai la problema ierarhizării referenţialităţii prin enunţ. Ambele capitole consideră că formele verbale sunt suportul principal al referenţialităţii. Deci, pe de o parte, toate formele de limbă participă la construirea referentului, pe de altă parte,

„Prin *informaţia gramaticală* care le caracterizează, numai ***formele verbale personale*** sunt *apte de a asigura relaţia referenţială*." (GALR 2005, vol. I, p. 20).

1.2. În ceea ce ne priveşte, reamintim că enunţul este rezultatul enunţării, adică al vorbirii unei persoane în anumite condiţii contextuale, aceasta presupunând că enunţul nu apare singur, ci face parte dintr-un discurs[1]. De altfel, vocaţia discursivă a limbii este cunoscută. Mai mult decât atât, enunţul este un mesaj *actualizat,* oral sau scris, ceea ce înseamnă că această operaţie de actualizare permite trecerea de la o lingvistică a trăsăturilor la o lingvistică a procesului, adică a sesiza vorbirea în dinamica producerii sale (Détrie *et alii*, s.v. *actualisation*), deci a fi atenţi la cel care emite enunţul. De aceea opinăm că referenţialitatea nu e o problemă a verbului la mod personal, ci, potrivit unei ierarhii, pe care o credem mai realistă pentru acest tip de lucrare (gramatica pe baze pragmatice), e a persoanei care emite, deci a pronumelui personal de persoana I, prima marcă a enunţării şi marcă a subiectului enunţului[2].

1.3. Dar ce înseamnă *referinţă*? *Dicţionarul de filosofie* (Blackburn 1999, s.v. *referinţă*) notează că este

„relaţia dintre un nume şi o persoană sau un obiect pe care îl denumeşte".

Nu se aminteşte nimic de verb, deoarece verbul apare ca liant acţional între persoană şi obiect, el având o existenţă exclusiv semnică, nu referenţială. Ar trebui să-l invocăm aici pe W. von Humboldt (2008), care discută despre referenţializare în următorii termeni:

„Relaţia obiectelor cu conceptele lor generice cele mai generale [N.B.: despre concepte verbale cele mai generale nu s-a vorbit încă – nota n., E.D.] cărora le

[1] Dacă în enunţ primul loc ca referinţă este ocupat de verb, iar în discurs este emiţătorul, s-ar crea o contradicţie care ar anula discursul ce e conceput ca o concatenare nonarbitrară de enunţuri . Cu alte cuvinte, analiza pragmatică ar observa la nivelul enunţului predicatul, iar la nivel global subiectul. Că vocaţia vorbitorilor e discursivă, deci rezultatul enunţării va fi un discurs, e o afirmaţie întâlnită încă la W. von Humboldt (2008, p. 197): „omul [...] nu s-a limitat niciodată la simpla enunţare a unui cuvânt izolat, nici chiar atunci când, din punctul nostru de vedere, enunţul său pare să conţină un singur cuvânt". Mai mult, J. B. Grize (l990, p 11-17), pornind de la Ch. S. Peirce, care afirma că, dacă semiosisul e nelimitat, atunci şi discursul nu e niciodată terminat, acest fapt derivând şi „din *comunitatea discursivă* pe care o presupune discursul, anume colaborarea locutorului cu alocutorul sau a emiţătorului cu receptorul".

[2] Faptul că în limba română persoana I nu se exprimă decât în cazuri de emfază, dar e conţinută în desinenţa verbului la mod personal, nu ne împiedică să observăm că verbul e doar un suport a ceea ce înseamnă emiţător, iar în cazuri de omonimie se cer lămuriri suplimentare (vezi verbele de conjugarea a II-a şi a IV-a). Am putea considera şi faptul că verbul la mod personal, cum se tot subliniază, conţine şi marca persoanei, atunci forma verbală numai împreună cu aceasta referenţializează.

> corespund părțile de vorbire este o relație ideală, iar expresia sa cea mai generală, cea mai pură și mai simbolică este dată de categoria **persoanei** [subl. n. – E.D.], care se prezintă deopotrivă, chiar și din punct de vedere senzorial, drept cea mai naturală desemnare a sa”.

Mai nuanțat și influențat de E. Benveniste, creatorul conceptului de enunțare, Georges-Elia Sarfati (2007, p. 20) remarcă:

> „Benveniste, qui pose le primat de l'énonciation, indique par la même qu'avant de renvoyer à un objet du monde par un **acte de référence** quelconque l'emploi du langage renvoie d'abord à lui même, **l'autoréférence** de l'énonciation précède la designation d'un référent. Mais, comme le précise Benveniste, la référence fait partie integrante de l'énoncé”.

Această autoreferință instituie relația dintre semne și interpreții lor (Morris 2003, p. 75), interpreți care au o atitudine și o motivație în construirea unui enunț, ce transpare, la oralitate, în intonație, mimică, gest, proximitate spațială etc. Prin urmare, referențializarea e în legătură cu persoana I, cu persoana celui care vorbește[3]. Dacă ne referim la lumea obiectelor,

„Referința este relația care unește o expresie lingvistică (numită expresie referențială) în uz dintr-un enunț cu obiectul din lume pe care îl exprimă această relație. E o relație, după J. Searle, de tip cuvânt – lume.” (Moeschler, Reboul 1999, p. 510).

Dacă e o expresie lingvistică în uz dintr-un enunț, atunci cu siguranță enunțul e al cuiva și deci referențialitatea nu e proprie numai verbului, ci întregului enunț, sau, într-o ierarhie, e a emițătorului.

1.3.1. Dar pentru că această gramatică oscilează între tradiție și inovație, nu concepe enunțul, din punct de vedere sintactic, altfel decât ca o propoziție:

> „Enunțul/structura actualizată printr-un unic grup verbal reprezintă sintactic *propoziția*. Structura pluripropozițională reprezintă *fraza.*”[4] (GALR 2005, vol. II, p. 16).

Din punctul nostru de vedere, am putea vorbi cel mult de o omologie de natură sintactică dintre enunț și propoziție, dar nu de o reprezentare totală. De asemenea, subscriem la părerea lui J. M. Adam (2008, p. 123), după care conceptele utilizate în gramatica frastică „au propria utilitate, în ordinul lor, dar nu pot fi refolosite ca atare într-o problematică legată de un domeniu diferit de al lor”. În Détrie *et alii*, s.v. *énoncé*, se remarcă faptul că enunțurile sunt de producții variabile, cărora schema frazei canonice nu li se aplică. Și autorii continuă:

---

[3] După J. M. Adam (2008, p. 123), „Cele trei dimensiuni complementare ale propoziției enunțate sunt dimensiunea **enunțiativă** care asumă un conținut **referențial** și îi dă o anumită **potențialitate argumentativă**”.

[4] **Enunțul, deși are forme de manifestare variabile**, este purtătorul unui sens stabil, adică al sensului dat de locutor (Maingueneau 2000, p. 5). Un exemplu l-ar putea constitui : *Știu eu ce-o fi acolo*..., unde important e sensul de îndoială al emițătorului, iar nu împărțirea în propoziții care schimbă radical sensul din negativ în afirmativ *nu știu ce-o fi* față de *știu ce-o fi acolo*. Credem că mai degrabă forma logică a enunțului e forma propozițională, iar nu forma sintactică (Adam 1998, p. 180, 183).

> „[...] de exemplu, interjecţia poate constitui un enunţ complet şi, de asemenea, un tip de frază, dacă se consideră că e vorba de o formă minimală de actualizare a schemei frazei."

Remarcăm aici că efortul de a găsi asemănări sau chiar suprapuneri cu unităţi sintactice de tipul propoziţiei sau al frazei este unul neproductiv. Credem că, în această unitate sintactică de ordin comunicativ, pe primul loc e cel care emite enunţul şi care cere un predicat ce se acordă cu subiectul. Că este aşa o demonstrează desele ezitări ale vorbitorilor când enunţă subiectul şi lasă predicatul neacordat în număr. Nu se vorbeşte nicăieri că subiectul nu s-a acordat, ci se incriminează predicatul. Un argument în plus îl formează existenţa acordului regional din Muntenia, care se identifică după predicatul care nu se acordă cu subiectul (*Ei zice*)[5].

1.4. Am dezvoltat mai pe larg problema enunţului şi a referinţei, deoarece, atât în capitolul din volumul I, cât şi în cel de al II-lea volum, exemplele nu susţin teoria autoarelor, care amintesc şi de actualizare, şi de calitatea de unitate comunicativă condiţionată de referenţialitate (GALR 2005, vol. II, p. 13). De exemplu, deşi se discută despre **enunţul ilustrativ** (GALR 2005, vol. I, p. 18) şi deci s-ar fi cuvenit să se menţioneze de fiecare dată că se operează cu un asemenea enunţ, se exemplifică prin diverse scopuri de analiză: *Fiul îşi iubeşte tatăl*, *Poştaşul aduce scrisoarea* (GALR 2005, vol. I, p. 19). Exemplele pot continua cu *Citeşte cartea nouă*, *Profesorul îşi cunoaşte elevul* (GALR 2005, vol. II, p. 15)[6].

Derutantă pentru cei care parcurg aceste capitole este aşezarea alături a unui enunţ şi a unei propoziţii, ambele ilustrând însă enunţul: *Frumoasă vreme!* şi *Iarba creşte repede*. Ne întrebăm atunci de ce am mai înlocuit termenul *propoziţie* cu cel de enunţ, dacă exemplificările sunt ambigue, să nu spunem inexacte. Am plusa chiar cu afirmaţia că volumul al II-lea a ratat şansa de a realiza o sintaxă pe baze pragmatice, dacă totuşi a eliminat fraza, dar a menţinut propoziţia cu părţile ei, şi dacă totuşi se vehiculează termenul de *conector* şi nu cel de *conectiv*, cum este cunoscut în sintaxa tradiţională. Acest balans între o gramatică a limbii şi una a vorbirii (vezi *Organizarea discursivă*, *Structuri sintactice deviante*, *Tipuri de discurs* – din care lipsesc discursul narativ, cel descriptiv şi cel argumentativ) este o soluţie originală, operă de informare exuberant actuală şi modernă, dar pe parcurs poate deveni şi deconcertantă prin derapaje din structură în sistem.

2. E tot atât de adevărat că, în timpul din urmă, există tot mai multe voci care consideră ambiguu termenul de *enunţ*, mergându-se până la critica noţiunilor de frază, propoziţie, enunţ şi perioadă. De exemplu, Pierre Patrick Haillet constată că

---

[5] Dacă predicatul e cerut de subiect, care e în nominativ, de regulă, cum ar impune predicatul cazul subiectului? Lat. *Nominativus* înseamnă „cazul care numeşte". Apoi, cum ar putea un element subordonat (sau măcar în relaţie de interdependenţă) să impună cazul subiectului? Predicatul, cel mult, „atribuie subiectului o acţiune, o stare, o însuşire" (Avram 1997, p. 331).

[6] „Pronumele personale de-a treia (*el/ei*, *ea/ele*) trebuie să fie (re)clasate în domeniul reluărilor, împreună cu demonstrativele, cu anumite nedefinite şi cu unele grupuri nominale definite [...], în timp ce primele două persoane trebuie puse în relaţie cu posesivele şi cu modalizatorii, cu clasa deicticelor şi cu ansamblul domeniului enunţiativ" (Adam 2008, p. 75).

> „Les linguists contemporains sont nombreux à signaler l'ambiguïté du terme d'énoncé." (Haillet 2007, p. 22)

O. Ducrot (1980, p. 7) opune enunțul frazei într-o manieră în care fraza este un ansamblu luat în afara oricărei situații de discurs, iar

> „ce que produit un locuteur, ce qu'entend un auditeur, ce n'est donc une phrase, mais un énoncé particulier d'une phrase."

Pe de altă parte, Danielle Leeman (2002, p. 15-20, *apud* Haillet 2007, p. 23) distinge între *enunț* şi *segmente de discurs*, enunțul constituind o categorie specifică a segmentelor de discurs. Ca exemple, se dau enunțuri: *Viraj periculos*, *Staționarea permisă*, *Felicitări!*, iar ca segmente de discurs, având ca semn distinctiv verb conjugat la mod personal, se dau: *Max nu priveşte niciodată la televizor*, *Te felicit*, *Vino repede... Cât e ceasul?*

Dacă ar fi să comparăm cu ce ne oferă GALR 2005, enunțul din GALR 2005, vol. I, II cu verb la persoana a III-a, timpul prezent trebuie identificat cu un segment de discurs.

2.1. De la critică la negare nu este decât foarte puțin. J. Gardes Tamine (2003), pornind de la afirmația lui Alain Berrendonner:

> „Nu reiese de nicăieri că noțiunea de frază ar fi un mijloc adecvat de segmentare a discursului",

consideră că noțiunile de frază, de propoziție, de enunț şi de perioadă sunt depăşite istoric, corespunzând unor teorii şi unor nivele de descriere prea eterogene.

> „Mi se pare că termenii de frază, de propoziție, de enunț ar trebui îndepărtați (precum şi cel de perioadă, rezervat analizei retorice), căci soluția care ar consta în a le păstra dându-le o definiție mai precisă nu ar fi viabilă, dat fiind sensul cu care le-a înzestrat tradiția şi pe care îl vehiculează chiar fără ştirea utilizatorilor lor." (Gardes Tamine 2003, p. 24, *apud* Adam 2008, p. 76).

Noțiunii de enunț i se aduce învinuirea impreciziei privitoare la lungimea lui şi a lipsei desăvârşite a cadrului gramatical sau semantic (Gardes Tamine, *apud* Adam 2008, p. 77).

2.2. Există totuşi o linie de mijloc, ilustrată de J. M. Adam, care nu vede indispensabilă o ruptură radicală cu tradiția, atunci când propune termenul de *propoziție-enunț* pentru unitatea minimală a comunicării:

> „O vom numi *enunțată* pentru a sublinia faptul că este vorba de produsul unui act de enunțare. O numim *propoziție* pentru a sublinia faptul că este vorba în acelaşi timp de o microunitate sintactică şi de o microunitate de sens. Din propoziția clasică vom păstra legătura dintre obiectul discursului (subiect sau temă) şi ceea ce se spune despre el cu ajutorul (enunț verbal) sau (enunț nominal) unui predicat verbal. La aceste două tipuri de unități elementare trebuie adăugate enunțurile monoreme de tipul: *Bravo! Drace! sau Tu?!*." (Adam 2008, p. 121-122)

Atât propoziţia, cât şi enunţul sunt considerate unităţi minimale, fiecare în câmpul ei de acţiune. Enunţul este

> „o unitate textuală care ţine seama de natura de produs al unei enunţări [...] căreia să-i adăugăm denumirea de microunitate sintactico-semnatică propoziţia).” (Adam 2008, p. 80)

Legătura dintre enunţ şi propoziţie a fost discutată şi de W. Von Humboldt în următorii termeni:

> „Dacă, aşa cum este în principiu mai corect, pornim de la enunţ, dat fiind faptul că orice enunţare oricât de incompletă reprezintă în intenţia vorbitorului un gând clar conturat, vom constata că limbile care se folosesc de acest mijloc nu distrug unitatea propoziţiei, ci, dimpotrivă, pe măsură ce sînt cultivate tind să o consolideze din ce în ce mai mult. Aceste limbi împing, evident, limitele unităţii cuvântului, transferând-o în domeniul unităţii propoziţiei.” (Humboldt 2008, p. 171)

Prin urmare, relaţia dintre enunţ şi propoziţie este des invocată, dar nu în termeni exclusiv sintactici, deoarece enunţul este şi o microunitate de sens, iar propoziţia vine din filosofia limbajului, având originea în logica formală, şi care poate produce cel mult semnificaţia. Desigur, unitatea de sens este dată de statutul de unic emiţător al subiectului care enunţă şi care inculcă un unic sens spuselor sale. Că enunţul îşi merită acest statut e susţinut de faptul că însuşi discursul e conceput de J. Moeschler şi Anne Reboul ca o suită de enunţuri:

> „Discursul [...] nu este o categorie natural pertinentă din punct de vedere ştiinţific [...]. Deci nu are nevoie de un tratament propriu şi economia ştiinţifică constă în a te rezuma la studiul funcţionării unei categorii naturale pertinente din punct de vedere ştiinţific, adică enunţul.” (Moeschler, Reboul 1995, p. 246)

3. În cele de mai sus, am intenţionat să atragem atenţia asupra unor termeni cu care operează GALR 2005, dar şi asupra unei neconcordanţe dintre teorie şi practică, pe alocuri, precum şi să semnalăm unele tendinţe care probabil se vor regăsi în ediţiile viitoare ale acestei lucrări.

BIBLIOGRAFIE

Adam 2008 = Jean Michel Adam, *Lingvistică textuală. Introducere în analiza textuală a discursului*, Iaşi, Institutul European, 2008.

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

Blackburn 1999 = Simon Blackburn, 1999, *Dicţionar de filosofie – Oxford*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1999.

Détrie *et alii* = C. Détrie, P. Siblot, Verine, *Termes et concepts pour l'analyse du discours. Une approche praxématique*, Paris, Honoré Champion Éditeur, 2001.

Ducrot 1980 = Oswald Ducrot, *Analyse du textes et linguistique de l' enonciation*, în Oswald Ducrot *et alii*, *Les mots du discours*, Paris, Éditions Minuit, 1980, p. 7-56.

GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul*, II. *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
Gardes Tamine 2003 = Joelle Gardes Tamine, *Phrase, position, énoncé, etc. Pour une nouvelle terminologie*, în „L'information grammaticale", 98, iunie 2003, p. 23-27.
Grize 1990 = Jean Blaise Grize, *Logique et langage*, Paris, Éditions Ophrys, 1990.
Haillet 2007 = Pierre Patrick Haillet, *Pour une linguistique des representations discursives*, Bruxelles, De Boeck, 2007.
Humboldt 2008 = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București, Editura Humanitas, 2008.
Leeman 2002 = Danielle Leeman, *La phrase complexe*, Bruxelles, De Boeck – Duculot, 2002.
Maingueneau 2000 = Dominique Maingueneau, *Analyser les textes de communication*, Paris, Éditions Nathan, 2000.
Moeschler, Reboul 1995 = Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Le dialoque n'est pas une categorie naturelle scientifiquement pertinente*, în „Cahiers de linguistique française", Université de Génève, 17, 1995, p. 246-268.
Moeschler, Reboul 1999 = Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1999.
Morris 2003 = Charles Morris, *Fundamentele teoriei semnelor*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2003.
Reboul, Moeschler 1998 = Anne Reboul, Jacques Moeschler, *Pragmatique du discours. De l'interpretation de l'énoncé à l'interpretation du discours*, Paris, Armand Colin, 1998.
Sarfati 2007 = Georges Elia Sarfati, *Éléments d'analyse du discours*, Paris, Armand Colin, 2007.

NOTES SUR L'ÉNONCÉ COMME UNITÉ COMMUNICATIVE
(*Résumé*)

Dans cet article, l'auteur signale quelques inconséquences et dérapages terminologiques concernant l'énoncé en tant qu'unité communicative, qu'il a relevés dans *Gramatica limbii române*, parue en 2005 aux Éditions de l'Académie Roumaine. On s'arrête sutout sur le problème de la référentialité de l'énoncé qui n'est pas exclusivement verbale, opinion partagée par les auteurs du traité de grammaire. Il s'agit en fait de la référentialité de l'émetteur de l'énoncé. On se penche également sur la relation terminologique entre l'énoncé et la proposition, relation qui peut être d'homologie et non pas de synonymie.

En guise de conclusion, on présente quelques opinions qui critiquent ou rejettent les notions de *phrase-énoncé*, *proposition* et *période*. On mentionne aussi quelques points de vue qui concilient énoncé et proposition, proposant un syntagme du type *proposition-énoncé* (cf. J. M. Adam 2005, 2008).

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31